

د لوړو زده کړو وزارت
کابل پوهنتون
د ژبو او ادبیاتو پوهنځی
پښتو څانګه

د پښتو ژبې تاریخي تحول

Ketabton.com

لیکوالان: پوهنمل باییزید اشک او پوهنیار محمد انور خیري

لړلیک

- سریزه..... 1.....
- د پښتنو اصل او نسب 1.....
- الف - پخوانۍ نظریې..... 1.....
- ب - ورسټنۍ نظریې..... 1.....
- a - مرکزي آریایان 1.....
- b - لویدیځ آریایان 1.....
- c - ختیز آریایان 1.....
- په آریایي ژبو کې د پښتو ژبې موقعیت..... 1.....
- 1- هندې ډله (آریایي ژبې)..... 1.....
- الف - پخوانۍ دوره..... 1.....
- ب - منځنۍ دوره..... 1.....
- ج - اوسنۍ دوره..... 1.....
- 2- آریایي ډله (آریایي ژبې)..... 1.....
- الف - پخوانۍ دوره..... 1.....
- ب - منځنۍ دوره..... 1.....
- ج - اوسنۍ دوره..... 1.....
- د پښتو لیک دود تاریخچه..... 1.....

د پښتو ژبې تاریخی تحول

سریزه

“پښتو” د آریایي ژبو د کورنۍ ډېره زړه، لرغونې او تاریخي غړې ده چې د آریایي ژبو د هندي او آریایي ګروپ په منځ کې اوسدله او د دې دوو ډلو آریایي ژبو تر منځ یې د اتصال د کړۍ دنده ترسره کړې ده.

پښتو ژبه له دې دواړو ډلو ژبو سره مشترکات لري او له دواړو خواوو سره د ژبنۍ راکړې ورکړې اغېز په کې مومو. د بېلګې په توګه د پښتو ژبې په خاصو غبرونو کې: “ت، ډ، ږ، ښ” چې ژبپوهان یې د مغزي غبرونو په نامه یادوي د آریایي ژبو له هندي ګروپ سره شریک او د: “خ، څ، ږ، ښ” غبرونه یې بیا له آریایي مرکزي ژبو سره شریک دي.

د پښتو ژبې د لرغونتوب او جوړښت په باب ختیز پوهانو او کورنیو پوهانو ژورې علمي خپرې کړي، په دې کې داسې کسان هم شته چې پښتو د ژبو مور بولي او له ډېرو پخوانیو ژبو څخه یې ګڼي، ځینې پوهان د آریک ورکه ژبه ورته وایي، د ځینو پوهانو له نظره پښتو له اوستا سره د یوې کورنۍ ژبه ده، ځینې پوهان تخاري ژبه چې د کوشاني دورې ډبرلیکونه یې په لاس کې دي د اوسنۍ پښتو لرغونۍ شکل بولي او ځینې بیا همدا تخاري د پښتو او پامیري ژبو له منځنیو اسلافو څخه ګڼي.

موږ د خپل بحث لپاره اړیو وڅېړو چې پښتو د ویلو په ژبه سر بېره د “لیک” ژبه کله شوه او لومړنۍ لیکنې یې په کوم لیکدود وې؟ د ځینو لیکونکو گروهه دا ده چې پښتو پښتونخوا ته د اسلام د مقدس دین تر راتګ وړاندې یوازې د ویلو ژبه وه او لیک یې نه درلود. خو له بلې خوا، نه انکار کیدونکي اسناد په واک کې دي چې څرګندوي پښتو زموږ هیواد ته د اسلام دین تر راتلو ډېره وړاندې لیکل شوې او د

لیک په غېږه کې زېرمه شوې ده، د دې خبرې د سپیناوي لپاره چې پښتو تر اسلام وړاندې هم د لیک ژبه وه دا لاندې مطالب وړاندې کوو.

تر میلاد دوه پېړۍ د مخه د باختر یوناني سلطنت په دوو برخو ووېشل شو چې له هغو څخه “مناندر” یوناني سالار د هند ډېرې سیمې ونيولې او دی د هند په تاریخ کې د “مالنده” پاچا وبلل شو او بودايي دین یې هم ومانه، له نامتو بودايي فیلسوف “ناکسینه” سره د ده مرکه د “مالنده پنهو” په نامه یادېږي او دغه کتاب په اصل کې په پخوانۍ پښتو لیکل شوی و چې پښتو نسخه یې په لاس کې نشته خو په “پالي” ژبه کې یې ژباړه په “سیلون”، “برما” او “سیام” کې وه او یوه زړه پالي نسخه یې چې په څلورمه میلادي پېړۍ کې کښله شوې د جاپان په یوه بودايي معبد کې پیدا شوې ده، د مالنده د پوښتنو دوه چيني کتابونه هم شته چې د پنځمې او اوومې میلادي پېړۍ تر منځ کتابت شوې دي.

خو دا نه ده څرگنده چې دا نسخې به د “مالنده پنهو” له پالي ژبې څخه ژباړل شوې وي او که تر پالي له یوې زړې ژبې څخه؟ خو زیات احتمال شته چې دغه ترجمې دې له یوې بلې نسخې شوې وي چې تر پالي نسخې وړاندې وي، د مناندر د ژوند او واکمنۍ دوره له میلاد نه د مخه د دوهمې پېړۍ په نیمایي کې اټکل کېږي او موږ د دې شمېر له مخې او د دې روایت په اساس د “مالنده پنهو” د پښتو متن د لیکلو وخت له میلاد نه مخکې د ۱۵۰ کلونو شاوخوا ټاکلی شو. د دې سند له مخې چې د کشمیري مؤرخ “کلهنه” په “راجه ترنگیني” نومي اثر کې راغلی چې پښتو له نن نه دوه زره یو سل او څو کاله وړاندې د لیک ژبه وه او دوخت مهم کتابونه پرې لیکل کېدل.

تر ټولو زړه لیکنه چې د تحریري پښتو څرک راکوي د ایران د بیستون د غره ډبرلیک دی چې د لوی داریوش له خوا له نن نه دوه نیم زره کاله وړاندې کښل

شوی او په شپږم ستون کې یې یوه پښتو اخلاقي حماسه راغلې او دا ډبرلیک په
میخي خط کښل شوی او متن یې دی:

نی اړیکه وم

نی دروجنه وم

نی زور کره وم

یعنې : نه د چا مانع او لارې خنډ وم، نه یې دروجن او غولونکی وم او نه مې په چا
زور کاوه!

همداراز له نن نه دوه نیم زره کاله وړاندې په لرغوني افغانستان کې دهخامنشیانو
د کورنۍ په ختیزو برخو کې خروشطي لیک رامنځته شو او تر میلاد درې پېړۍ
وړاندې په ټوله آریانا کې خور شو چې بیا تر پنځمې میلادي پېړۍ پورې په ټوله
آریانا کې دود ؤ او د آریانا بېلابېلې ژبې پرې لیکل کېدلې.

د دې لیکدود د زېږیدلو او مړینې سیمه د آریانا خاوره ده او یو مستقل آریایي لیکدود
دی؛ دهیواد په بېلابېلو برخو کې په دغه خروشطي لیک کښل شوې سیکې، لوښي
او ډبرلیکونه پیدا شوې دي په دې ټولو لیکنو کې تر اوسه داسې بشپړ متن لا نه دی
ښودل شوی چې محققینو دې د پښتو ژبې بللی وي خو څرنگه چې د آریانا د
بېلابېلو ژبو لیکدود ؤ او پښتو هم زړه آریاني ژبه ده نو ځکه به په دې لیکنو کې د
پښتو عناصر هم زېرمه شوې وي او له همدې کبله د خروشطي الف بې په باب انگریز
محقق “سرویلیام جونز” وایي چې د خروشطي لیک ژبه د آریانا ژبه وه او که چېرته
په پښتو کې پوره خپرنې وشي نو ښایي چې یو وخت د دغې ژبې په مرسته ډېرې
خروشطي کتیبې او کښنې ولوستل شي؛ همداراز د خروشطي یا کهروشتي کلیمه
د حرف او لیکنې په معنی ده او په پښتو کې همدا اوس هم کرښه د ستر او خط په

معنی ژوندۍ کليمه ده نو کيدای شي په بېلابېلو خروشطي کښنو کې د پښتو زيات عناصر ومومو.

پر آريانا باندې د مقدوني سکندر تر تيري وروسته د يونانيانو د نفوذ د ټينگيدلو په اثر يوناني الف ب ورو ورو دود شوه تر دې چې د آريانا کورنۍ ژبې هم په دې ليکدود وليکل شوې، له همدې لامله په يوناني ژبو او سيکو او ډبرليکونو سربېره داسې ډبرليکونه هم په لاس کې دي چې ژبه يې کوشاني يا تخاري ده خو ليکدود يې يوناني دی او د دې لپاره چې دا ژبه د يوناني ليک په غېږه کې ځای کړای شي، پر يوناني ليک د ژبې د اصلي غبرو نو توري هم ورزيات شوې دي.

د سره کوتل په مشهور ډبرليک کې چې ژبه يې تخاري ده د يوناني په څلوريش تورو سربېره يو بل توری چې د “ښ” د غږ ښکارندويي کوي هم ورزيات شوی او د “اروانباد” اوسنۍ کليمه د “الوښال” په بڼه په کې کښل شوې ده، د يوناني ليک په وروستنيو ليکونو کې يې د “غ” “خ” “څ” لپاره هم ځانگړي توري پرې ورزيات کړي دي لکه په شاه ځوی او نورو کې.

اوس له سره کوتل نه د پنځلس كيلومترو په واټن په رباطک کې هم يو ډبرليک موندل شوی چې د سره کوتل تر ډبرليک دېرش کاله مشر او په همغه يونانو باختري ليکدود دی، پر دې ډبرليک هم څېړنې روانې دي او باور دی چې د پښتو ډېرې ژبدودي نښې او کليمې ترې ترلاسه شي.

کوم ډبرليکونه چې په تخاري، يوناني ډبرليک راپاتې دي د پښتو لغتونو او گرامري ځانگړنو ونډه په کې زياته ده. همدا سبب دی چې زيات محققين تخاري، باختري يا کوشاني ژبه زړه پښتو او يا د پښتو او پاميري ژبو منځنۍ مور بولي. نو ځکه زړور

ویلی شو چې پښتو تر اسلامي دورې وړاندې په تخاري يوناني لیکدود هم کښله شوې او زېرمه شوې ده.

په دې توگه افغانستان ته د اسلام د سپېڅلي دين له راتگ او ورسره د عربي لیکدود له راتگ سره پښتو هم ورو ورو عربي لیکدود ته ور اوښتې ده. د سره ورته غبرونو توري يې کټ مټ ترې راخيستي او د پاتې غبرونو توري يې د عربي د ورته تورو په تقليد جوړ شوې دي چې په دې دوره کې يې هم سير روښانه او هم تاريخ روښانه او په رڼا کې دی.

نور قافلې دې بې خطره درومي

مونږه په لاره مشالون کېښول.

پښتو ژبه د پښتنو د نامه سره ټينگه اړيکه لري پښتو ژبه د پښتنو ژبه ده ، هغه څوک چې په دې ژبه خبري کوي او دهغه مور او پلار چې په پښتو سره پوهول او را پوهول کوي هغه پښتانه دي او پښتو د پښتنو ژبه ده . دا چې موضوع د پښتو ژبې تاريخي تحول دی نولازمه بريښي چې لومړی د آريايانو او په ځانگړې توگه د پښتنو په اړه لنډ بحث ولرو.

د پښتنواصل او نسب :

دا څرگنده ده چې پښتانه آريائيان دي ، لا تر اوسه اړين پوهان د آريائيانو د لومړني وطن په اړه يوه خوله نه دي . د آريائي قومونو د مسقط الراس په توگه دري لرغوني سيمي يادي شوي دي ، د اورال او کسپين بحيرو چاپيره سيمي ؛ د زرافشان او تيانشان درې او دامو سيند شمال ختيځي ښيرازي سيمي .

په هر ترتيب ، څه وخت چې د نوموړو قومونو شمير زيات او د مېشت نويو ټاټوبو ته اړتيا پيدا شوه ، بيا يې په بيلا بيلو زمانو کې ډله يزي ليرديدنې وکړې چې ددې ډله ايز ليرد د پيل تاريخ د 3000 څخه تر 2500 کاله پخوا تر ميلاد کلونه ټاکل شوي دي . د اريائيانو په اړه تر ټولو باوري منبع هغه تاريخي ويناوي اوسنډرې دي چې ټولگه يې د ويدا په نوم يادېږي او دا د افغانستان تر ټولو لرغونى تمدن هم دى چې مورخين يې د ويدي تمدن په نوم يادوي اولرغونتوب يې څه ناڅه 1800 کاله پخوا تر ميلاد کالونه په ترڅ کې برينى ، دا هغه وخت وو چې اريائيان د امو سيند سهيلي څنډو ته رسيدلې او د بلخ په لرغوني ښار کې يې د ښيرازه تمدن بنسټ ايښى او هغه تمدن ته يې د ودې او پراختيا لورى پرانيستى وو .

په دې ترتيب پخوا تر دې چې اريائي قومونه په بلخ کې د يوه پر مختللي مدنيت بنسټ کښيږدي ، د هندوکش په شمال او د امو سيند په سهيل کې يې د مدنيت وړاندي کلتوري مرحلو بيلا بيل پړاونه تير کړي دي .

د ويدا په څلورو برخو (ريگويدا ؛ اتهرو ويدا ؛ ويجورو ويدا ؛ او ساما ويدا) کې د اريائي قومونو د ژوند په اړه هر اړخيز معلومات شته چې د تاريخي څيړنو لپاره ارزښتمن مواد دي او هغه څه چې د ريگويدا په متن کې ډير ياده شوې ده هغه د پکېت نوم دى .

ژبپوهان د پکېت نوم د پښتون د نوم پخوانى شکل گڼي په دې اړه د رگويدا په ويينو (سرودونو) کې د پکېت د نوم ياد شوى دى .

د ((ريگويدا)) لرغونې سندرې چې د لسو قبيلو جگړې ته نغوته کوي ، هلته (پکېت) يا (پښت) کلمه په سر کې ده او دا د پښتون قام د څلورنيم زره کاله وړاندي ياد دى ، چې ويدا آريايي سندرو موږ ته رارسولى دي او د پښتونخوا د مستوسيندونو ، غرونو او خيلونو نومونه لري ، لکه :

بريساسا = بريخ ، اپاريتي = اپريدي ، وردیکا = وردگ ، اسپزي = يوسفزي
 او نور پښتني خيلونه چې د همدې وخت په سندرو او اثارو کې ياد شوي دي.

پاڼني د اباسين په غاړو هستيدلې ، پښتون ژبپوه چې تر ميلاد 400 کاله وړاندې
 د پښتونخوا د مردان په وړو کې لاهور کې وزيريدې او تر ميلاد 350 کاله وړاندې
 د سنگرت ګرامرد (اښت اډيالي) يا اته ويناوې په نامه وليکه ، هلته يې د (کپيشه) او
 (بلهيكه) تر منځ د (روهيته ګيري) يعنې (دروه غر) ياد کړی چې همدا افغانستان
 ، روه پښتونخوا يا د پښتنو داستوګنې ځمکه ترې مراد ده.

په همدې ترتيب دروه نوم هم د (لوهه) په بڼه تردې مخکې دهندوانو په مقدس
 کتاب (مهابهارت) کې تر ميلاد 1200 کاله وړاندې هم راغلي دي ، چې د اسلامي
 دورې مؤرخ محمد قاسم فرشته د (روه) اوږدوالی له سوات او باجوړ څخه تر سيوې-
 اوپلنوالی يې له حسن ابدال څخه تر کندهاره بللی دی.

د (ګر شپ) په وخت کې چې تاريخي پښتون پلار ((غرغښت)) لرغونی شکل دی
 سپين تمان = زردښت دلارښودى. غرپورته کوي خلک ښې منې ، ښې وينې او ښې
 کړنې (پندار نیک ، گفتار نیک ، کردار نیک) ته رابولي

او همدا وخت د پښتون عنعوي کورنۍ (غرغښت ، بيتنی اوسړبن) ژوند کوي چې
 تاريخ يې له ميلاد څخه يونيم کاله وړاندې زمانوته رسيږي.

د پارس ټولواکمن (سترداريوش 522 تر 486 ق م) چې له آريانا څخه تر مصره پورې
 يې واکمني درلوده ، په بهستان يا بيسټون کې ميخې ډبرليکونه کښلي دي چې
 د ډيرو پوهانو په نظر پښتو دي.

د افغانستان د لرغوني تاريخ د پوهيدو لپاره يو بل معتبر ماخذ د (اوستا) سپيڅلی
 کتاب دی چې د زردشت يا سپين تمان په وسيله مينځ ته راغلی او تبليغ شوي
 دی . مورخين د دې اثر د تبليغ او حاکميت زمانه د 1200 پخوا تر ميلاد څخه بيا تر

700 کاله پخوا تر میلاد کالونه په گوته کوي ، دا زمانه د افغانستان په تاریخ کې د اوستایې تمدن تر عنوان لاندې مطالعه او خپرل کېږي .

دا مدنیت هم د ویدي مدنیت په څیر د اریائیانو له خوا منځته راوستل شو او وده یې ورکړل ، چې د پښتنو ونډه بیا هم روښانه وه .

د سپین تمان د نوم سربیره یوشمیر نور نومونه هم په اوستا کې خوځوځله راغلي چې ځنې یې تر اوسه په خپل حال پاته دي او یو شمیر نومونه په لږ تغیر په اوسنۍ پښتو ژبه کې هم د پوهیدو وړ دي .

د پښتنو د تاریخي څرک لپاره د معتبرو ماخذونو په لړ کې تر اوستا یې متونو وروسته تر ټولو ډاډمن ماخذونه هغه لیکنې دي چې د یوناني مورخینو په وسیله لیکل شوي او د منځنۍ اسیا په بیلا بیلو سیمو پورې اړه لري ، په دې برخه کې د بیلګې په توګه یوازي د یوناني نامتو مورخ هیرو دوتس (425 ق م) هغه یادوني دي چې نوموړي د پښتون او د پښتنو د هیواد په اړه په خپلو اثارو کې په ډیر ځله ثبت کړي دي .

پر هیرو دوتس سربیره یوشمیر نورو یوناني لیکوالانو او جغرافیه پوهانو لکه بطليموس ، هیکتایوس او نورو هم د پښتنو په اړه په خپلو اثارو کې یادوني کړي دي .

د مقدوني سکندر سره د جګړو په مهال (د 330 څخه تر 326 ق م) د پښتون قوم یادونه په واروار شوي ده ،

دلومړۍ میلادي پیړۍ په درشل کې د پښتنو یوې قبیلې چې سهاک (500 ق م) د سیستان او هلمند په حوزه کې او سېدل چې 600 ق م د امو د سیند ، فرغانې او د چینې تر کستان د سنکیانګ د حوزې نه یې په لېږد پیل وکړ او د سیستان سیمې ته یې ځانونه ورسول چې وروسته د افغانستان په نورو سیمو کې هم خواره شول .

نومیدل د یوې لویې واکمنۍ بنسټ کېښود ، چې د افغانستان په تاریخ کې د کوشاني امپراتورۍ په نوم پیژندل شوې ده .

د همدې پاچاهانو په وخت کې د پښتو ژبې ګړنۍ یا دویمینې برخې د وخت په لیکنو کې معمول ګرځول شوي دي ، د بیلګې په توګه د بغلان د سره کوتل په ډبرلیک کې د اوسنۍ پښتو ژبې ډیرې کلیمې لیکل شوي دي لکه : انند (ننداره) ؛ وکېدو (کېدل) ؛ بګه (بغي) ؛ او نور

د کوشاني امپراتورۍ (78-376 م) وروسته د پښتنو بله قبيله چې ایتالي یا ابدالي نومیدل (425 م) د لویې امپراتورۍ په جوړولو بريالي شول . د ایتالي یا ابدالي پاچاهانو نومونه لا تر اوسه په پښتو ژبه کې کارول کېږي .

د ایتالي پاچاهانو څخه ورسته د عربي لیکوالو په اثارو کې د پښتون د نوم څرک په زیاته پیمانه لیدل کېږي ، خو د دې نوم تر څنګ د اپګان یا افغان نوم هم په سترګو کېږي چې تر ټولو پخواني شکل یې په ساساني لیکنو کې لیدل کېږي چې تاریخ یې دریمي میلادي پېړۍ ته رسیږي .

دا نوم بیا د چېني لیکوالو او زیارت کونکو په وسیله ثبت شوي دي ، د بیلګې په توګه چېني نامتو زیارت کونکۍ هیونتسنگ ۶۲۲م د پالانه د سیمو د لیدلو وروسته د یوه بل هیواد نوم اپوګان یاد کړي دی چې د څپر نکو په اند دا نوم د افغان پخوانی شکل دی .

ښایې د عرب لیکوال المسعودي (896 - 957 م) په اثر کې یاده شوې د ابغان کلمه هم افغان وي که دا خبره سمه وڅیړي بیا به المسعودي لومړې عربي لیکوال وي چې د افغان کلمه یې کارولې ده ؛ خو د حدود العالم من المشرق ا للمغرب لیکوال ۹۸۲م بيله شکه د افغان کلیمه او نوم په پوره وضاحت یاد کړي دی .

زابلي پاچاهان د پښتنو هغه غیر مسلمان وروستي پاچاهان وه چې د صفاریانو په وسیله د ماتي سره مخامخ شول ، له هغه وروسته بیا په 940 میلادي کالونو کې د

مسلمانو پښتنو واکمني په پاشلي توگه د افغانستان په سهيل لويديځو سيمو کې تاريخي اثارو ثبت کړي ده . له نيکمرغه د محمد هوتک پټه خزانه ؛ د سليمان ماکو تذکره الاوليا ؛ داخوند درويزه تذکره الا ابرار او زيات شمير نور اثار په پوره تفصيل د بيت نيکه او د هغه د ورونو په اړه په زړه پوري معلومات لري

د پښتنو په هکله په لومړي ځل يو زر کاله وړاندې د ميلاد نه د لرغوني يونان تاريخپوه هېرودوتس وايي چې د پارس ختيځ لور ته د سرتراپي آرکوزيا سيمه ده . ددې سره په رېگویدا هم د پکتاز په نامه د يوولس يادونه کوي چې د پکت په سيمه کې اوسېږي او دا سيمه د افغانستان ختيځه سيمه يادوي .

ډېری خلک په دې باور دي چې همدا يادې شوې سيمې او ولسونه د پښتنو پخواني پلرني ځايونه او نيکونه دي . په نورو لرغونو خلکو کې چې د پښتنو سره يې تړاو ليدل کېږي ، باختريان دي او داسې وييل کېږي چې باختريانو منځنۍ ايراني ژبې ته ورته ژبه درلوده .

په تاريخي توگه پښتانه د افغانانو په نامه ياد شوي ، او په همدې توگه د پښتون او افغان نومونه دوه هممانيزه نومونه دي او ډېرو نورو پوهانو د قوله د افغان کلمه په تاريخ کې لومړی ځل په حدود العالم کې په ۹۸۲ زېږديز پېر کې راڅرگنده شوې .. همدا نوم د پښتنو لخوا د خپل لرغوني نيکه د نوم په يادولو کې چې افغانا نومېده کارېدلی ده .

د پښتنو د اصل او نسب په اړه د ډير پخوا څخه بيلا بيل او ډول ډول نظريات څرگند شوي دي ، دا نظريات او روايات دومره زيات او يو له بل نه جلا او متفاوت دي چې معروف مستشرق او پښتو پيژندونکې (هنري راوړتي) وايي :
(دهیڅ قوم د اصل او نسب په اړه د نظرياتو اختلاف دومره نه دي لکه د افغانانو د اصل او نسب په باره کې چې دي) .

خو له دوه سوو کلو نورا هيشي د پښتو ژبي دريښي په اړه څه ناڅه پلټني شوي دي په دي لاره کې مسټر ډورن ، ډار مستيټر ، گايگر ، مورگين ستيرن ، بن ونيسټ ، راورتي او بليو ډيري پلټني کړي دي او پښتو ژبه يي اروپايانو ته ورپيژندلې ده .

1- يوچپني سياح (هيونتسنگ ۶۲۹ م) په غزني ، کابل ، باميان ، بلخ کې دبودا مرکزونه په گوته کوي او هم ايران اود غربي شيمو وگړي زردشتيان بولي .

2- لويو او کوچني کوشانيانو بيا يفتليانو او نورو په نوبت سره دلته پاچاهۍ وکړي ، ترڅو ديرش کاله د هجرت وروسته دغې شيمې ته د اسلام پاک دين راغي او تر ديرش کالو جگړو وروسته پښتانه خپله د اسلام ددين علم برداران شول .

4 جوزجاني (حدودالعالم المشرق الي المغرب ۳۷۲هـ ق - ۹۸۲م) کتاب کې پښتانه ياد کړي او دوي يي دښارونو اوسيدونکې بللي دي .

5- علامه حبيبي د (ابن اثير 555 هجري) په حواله ليکي چي: د لرغوني مصر د تجارتي توکو له جملې څخه يو اساسي قلم د هرات منسوجات او اوبدل شوي او توليد شوي ټوکړان ول . د نورو تجارتي توکو د يادولو تر څنگ داسو نو هغه تانگونه هم يادوي چي د بلخ په زندان کي د محبوسينو له خوا جوړيدل او بيا به د تجارتي متاع په توگه لويو بازارونو ته وړل کيدل .

6- تر ده وروسته ابونصر محمد (دسلطان محمود ددربار ليکوال) وايي چې پښتانه دسبکتگين په لښکرو کې وه که څه هم پښتنو د سلطان محمود غزنوي سره څه جگړې وکړې خو د هندوستان په نيولو کې يي بيا ورسره مرسته وکړه داځکه چې د سلطان محمود مور د زابل ولايت د پښتنو ملکانو د يوې کورنۍ څخه وه چې داخبري (ابن اثير 630-555 ق) هم تعيد کړي دي .

7- فردوسي په شاهنامه کې اوغان (پښتانه) په زړه وړتيا ستايي چې په زابل کې ددوي خان کک کوه زاد (غزني) درستم سره د جگړې انځورونه کوي او وايي:

چنين گفـت دهقان دانش پـژوه	مـر اـين داسـتان راز پـيشـين گـروه
کـه نـزدیـک زابـل بـسـه روزه رـاه	یـکـی کـوه بـود سـر کـشیدـه بـمـاه
بـیـک سـوی او دـشت خـرگـاه بـود	د گـر دـشت زـی هـندوان رـاه بـود
نـشـسته در آن دـشت بـسیار کـوچ	ز افغان و لـاچـين و کـرد و بـلوچ
یـکـی قـلعه بالای آن کـوه بـود	کـه آن حـصـن از مـردم انبـوه بـود
بـدژ در یـکـی بـد کنـش جـای دـاشت	کـه در رزم با اژدها پا دـاشت
نژادش ز افغان، سپاهش هـزار	هـمـه ناوک انداز و ژوبـين گذار
بـه بالا بـلند و بـه پـیکـر سـتـبر	بـحـمله چو شیر و بـه پـیکـار بـبر
و را نـام بـودی کـک گـهزاد	بـه گـیتـی بـسی رزم بـودش بـیاد
درین گـفـت و گـو بـود با کـوهزاد	کـه آـمـد خـروشی کـه اـی بـد نژاد!
چـه در دژ گـزیدـی بـدینـسان در نـگ	کـه آـمـد هـمـه نـام او غـان بـه نـنگ
بـدیدند کـک را چـنان بـسته دـست	گـروهـی ز افغانیان کـرده بـست

او په یوه افسانه کښې خوبیتونه تر اوسه د خلکو په خولو کې پاتې دي کله چې د محمود غزنوي لښکر د سومنات د په لاس راوړلو په معرکه کې د فشار او کړاو سره مخامخ شو او محمود یوازې توب حس کړ په دې وخت کې یوه پښتون داسې وویل. ترکو نامردو دتشي ودانگل له نام و ننگه یوزه پښتون وم چې ولاړوم د سلطان تر څنگه توره په لاس په سره اور د عرفات و ختم له بت شکن سره په دژ د سومنات و ختم

او تر دې راوورسته د پښتو ژبې کتبی لاس ته راغلي آثار او بیا دروېښانیا نو په اثارو او خوشحال خان په اشعارو کې په کراتو مراتو د پښتون او افغان نوم راغلی دی. لنډه دا چې اوس په نړۍ کې د اتیا ملیونو شاوخوا کې پښتانه ژوند کوي چې د قفقاز د غرو په لمنو کې، آسټرلیا د شمالي ایرلنډ په ډبلین کې، د امریکې په تیرافرماکې، د آسټرلیا په هیواد کې، په اوسني افغانستان، پاکستان او د اسلام دفتوحاتو په سلسله کې په هندوستان کې او داوسنیو دیرش خلوینښتو کالو مهاجرتونو په سلسله کې په ټوله نړۍ کې میشته شوي دي، چې په افغانستان او هندوستان کې یې ستري واکمنۍ او امپراطورۍ جوړې کړي دي. دا چې پښتانه څوک دي راځئ پخوانۍ او اوسنۍ نظریې وپوښتو او وگورو.

A- پخوانۍ نظريې:

چا پښتانه د خپلو عنعنو په روايت بني اسرائيل او چا په مغلو ورگډ کړي ، چا دارمنيانو، تاتارانو ، هپتاليانو او ساکانو په کتار کې درولي او په عين وخت کې له راجپوتانو ، برهمنيانو ، جټانو ، يونانيانو ، ترکانو ، عربانو او نورو سره گډ کړي دي .

د پښتنو په هکله په لومړي ځل يو زر کاله وړاندې د ميلاد نه د لرغوني يونان تاريخپوه هېرودوتس وايي چې د پارس ختيځ لور ته د سرتراپي آرکوزيا سيمه ده او د دې ځای خلک پکتيانز دي، ددې سره په رېگويدا کې هم د پکتاز په نامه د يو ولس يادونه کوي چې د پکت په سيمه کې اوسېږي او دا سيمه د افغانستان ختيځه سيمه يادوي. ډېری خلک په دې باور دي چې همدا يادې شوې سيمې او ولسونه د پښتنو پخواني پلرني ځايونه او نیکونه دي . په نورو لرغونو خلکو کې چې د پښتنو سره يې تړاو ليدل کېږي، باختريان دي او داسې وييل کېږي چې باختريانو منځنۍ ايراني ژبې ته ورته ژبه درلوده.

خو د پښتنو د اصل او نسب په اړه تر ټولو عام او زوړ روايت هغه دي چې وايي پښتانه بني اسرائيل دي .

دا خبره تر ټولو پخوا د ((ابوالفضل ۱۵۹۷)) کړې ده .

دی وايي ((پښتانه په دي گروهه دي چې (افغان) نومي دري زامن درلودل چې هغوي سړبن ، غرغښت ، او بټن نوميدل او دوي بيا ستري کورنۍ جوړې کړي چې سلسله يې همدغو درو تنو ته رسيږي .

آخوند درويزه هم وايي : افغانان دمهر يعقوب اولاده ده خو څرنگه چې افغانان د سليمان په غره کې اوسيدل نو په عربو کې سليمانې بلل کېږي .

نعمت الله هروي نورزي [۱۶۱۳] په مخزن افغاني کې په تفصيل سره د پښتنو داسرايلي والي داستان راوړي او هغه داسي چې :

دا چې څنگه قيس عبراني پيغمبر (ص) ته وروستل شو او رسول الله قيس ته د عبدالرشيد نوم ورکړ، دده د مړاني په اساس يې بتان ((پټان)) [دبيري د تګې لرګی] وباله ، دنوموړي دري زامن پاته شول چې سړبن ، بيټنی او غرغښت وه . چې د ټولو پښتني قومونو سلسله او نصب دغو درو وروڼو ته رشيري .

تر نعمت الله هروي ورسته نورو مؤرخينو لکه افضل خان خټک ، حافظ رحمت خان ، زردار خان ، او حتي قاضي عطاوالله خان پښتانه بني اسرائيل بللي دي . اوددغو رواياتو له مخي بيا نورو ډېرو افغاني اوغیرافغاني مستشرقينو د پښتنو او پښتو د اصل اورينې مسئلې ته پام واوښت . ځينو ته د پښتنو د بني اسرائيليت نظرسم ښکاره سو او ځينو ته بيا داتيوري يوه غيرمستنده اوبې بنياده نظريه وایسېدله او پښتانه يې اريايان وبلل .

سرويليام جونز ، الکساندر برنس ، ويليام مور کرافټ ، چارلس مېسن ، جورج هنري روز ، والتر بيليو ، او هنري جورج راورټي د پښتنو د بني اسرائيليت د تيوري پلويان او په مقابل کي بيا منستوارټ الفنسټن ، جان مالکم ، برنارډ ډورن او ډارمستتر د پښتنو د ارياييت ملاتړي شول

خو ځينو نورو بيا پښتانه برهمنيان ، راجپوتيان ، جټان ، يونانيان ، هفتاليان ، ساکان ، مغلان ، ترکان ، ارمنيان ، عربان څه اوڅه گڼلي دي .

B- وروستنی نظریې:

هسې خوانسانان ټول د یو آدم اولاد گڼل کیږي او په حقوقي ډول دوی ټول یو برابر دي - ولې د جوړښت ، یعنی د ونې ، رنگ او جولي په لحاظ یو انسان د بل انسان یا د انسانانو یوه ټولنه د بلې ټولنې سره یوڅه توپیر او بیلتون لري ؟ یو ډول صفات لکه ونه او رنگ لرونکې ټولنه په عمومي ډول یو نسل بلل کیږي .

د انساني تاریخ پوهانو او عالمانو ددې په بشپړه ډول بیلتون او درجه بندي کړې ده - په نړۍ کې سپین پوستي ، تور پوستي ، زیر پوستي او دغه ډول نور ډیر نسلونه وجود لري . د پښتنو شمیر په سپین پوسته نسلونو کې راځي ، بشري عالمانو سپین پوستي په آریایي او سامي دوه نسلي څانگو کې ویشلي دي .

پښتانه د افغانستان د نوي تاریخ مرکزی برخه ده چې ددې هېواد په جوړولو کې یې اړین رول لوبولی دی

پښتانه په پښتو ژبه خبرې کوي ، پښتو ژبه د هندواروپایي ژبو د کورنۍ څخه یوه ژبه ده او په هندواروپایي کورنۍ کې د هندوایراني ژبو د ډلې څخه شمېرل کېږي

پوهانو او د نظر خاوندانودنړۍ وګړي په دری عمده او لویو نژادونو ویشلي دي

الف- آریایي یا قفقازي نژاد .

ب - مغولي نژاد .

ج - سامي نژاد .

آریایان ترخپريدلو ډیر دمخه په یوه ځای کې اوسیدل چې دوی آریانا ویجو [د آریانا مځکه] یاد اسیلانو او پاکانو هیواد باله .

وايي چې ددوي دهیواد هوا خورا ښه وه مځکې یې اباتي وي چې دا آریانا ویجه د علماوو د نظر په اختلاف سره د تور سمندرګي غاړي وي او ځیني یې لا د جیهون سیند سرچېنې بولي .

داوستانه څخه په نقل قول دغه محکه یو په یوه سره یا په بل نظر د ورشوگانو دلغېدو او د تاتاري قبایلو د حملو په وجه د قفقاز او بیا زاړه بلخ ته رامنځته شول چې ۵۰۰۰ ق م یې تخمین دي، دوی زموږ د هیواد شمالي خوا راغلل تر آمو راوړنې او په باختر کې یې یوښکلی مدنیت جوړ کړ چې دلته نو د دغو آریایانو لېږد په درې [باختر، ایران او هندي] برخو ویشلای شو.

آریایي پخوانی مرکزونه

۱- مرکزي [باختر] / آریایان :

د لرغونپوهانو په عقیده، لومړني آریایان د آریاناویجو (ه) یعنې دامود سیند په غاړو میشت وو چې د دوی د تمدن لومړنۍ ځای دې د اباسین تر څنډو پورې خپاره شول. کله چې د دوی شمیر زیاتېده د غذا او د ژوند د نورو وسایلو د پیدا کولو په هیله نورو سیمو لکه فارس، هند او نورو اروپایي هیوادونو ته خپاره شول.

د آریایانو د ژبو تاریخ ۲۵۰۰ ق م څخه بیا تر ۳۰۰۰ ق م پورې رسېږي. ویدا د آریایانو لومړنې دیني کتاب دی چې په آریایي ژبه لیکل شویدی. په ۱۴۰۰ ق م آریایي ژبې پخپلو کې سره وویشل شوي، کوم آریایان چې پارس یا د اوسني ایران خواته کډوال شول د هغوي ژبه فرس یا اوسنې پارسی شوه، او هغه آریایان چې په بخدي یا بخد کې پاتې شول یا اوسیدل د هغوي ژبه پښتو شوه.

هیري دوت په ۵۲۰ ق م کې هم د پکېت او پاکتویس د کتابونو نومونه پخپل تاریخ کې یاد کړي دي. نو په ترتیب ویلای شو او دا نتیجه ګیري کولای شو چې پښتانه لومړني آریایان دي چې په بخد یا بخدي کې اوسیدل.

دوی د هندوکش د دواړو خواوو نه د ستوګنې ورسته زموږ د هیواد په دښتو او غرونو کې سره خپاره شول چې د دوی هیواد د آمو نه نیولې بیا تر اباسین او خراسان پورې

او مهمي برخي يې بلخ ، تخارستان ، هرات ، اراکوزيا ، کابل ، گندهارا ، سيستان ، خراسان چې د عرب تر سمندرگي پوري غځيدلي وې .

۲- لوديز آريايان :

داډله آريايان له بلخه جنوب لوديز خواته د هريوا (هرات) پر خواله خراسانه تير او دپارس خواوي يې ونيولې او اوسنی ايران يې جوړ کړ چې دامهاجرت د ۱۴۰۰ ق م نه پيل او تر ۸۰۰ ق م يې دوام درلود چې لومړنی دولت يې ((ماد يا ميدي ۷ ق م)) په نامه وو .

ددوي پيغمبر زردشت دپوروشاسپه زوی ؤ ، دده کتاب [اوستا] نومیده او د(مقدوني سکندر ۳۲۷ ق م مړينه) لخوا دده د کتاب چې د ۱۲۰۰ غوايانو پر پوستکو ليکل شوي ؤ ډيره برخه وسوځول شول او هغه دريمه پاته برخه (۸۳۰۰۰ کلمات) يې [گاتها] نومېږي (ارباب الانواع يې اصلي موضوع ده چې ورسته يې په پرښتو بدله کړله) پاته ده .

ددي کتاب ژبه اوستايي او لور يې زړه پارسي او دداریوش ډبر ليکونه دي چې دزري پارسي لور بيا پهلوي نومیده .

۳- دريمه ډله يادختيخ آريايان :

چې دباختر او هندوکش له شاوخوا څخه دکابل ، خيبر او او نورو لارو په [سپتا سندو] ((داوودريابونو مخکه)) يا [بهاراته ورشه ، بهاراته ورته] اوسني هند کې سره خپاره شول ، دوي تر اباسين تير او د اباسين او گنگاپه منځ کې يې يو ځلاند مدنيت جوړ کړ او دهند په ځگلو نو او ښو کې ودان شول دا ليږديدنه د ۱۴۰۰ ق م نه پيل شوه ددوي ژبه سنسکرت شوه چې دويدا کتاب هم په همدې ژبه دی .

په دې کې شک نشته چې بخدي آريايان ۱۴۰۰ ق م ماناهغه وخت چې دهندي آريايانو ديني کتاب ويدالیکل کېده د پکېت په نامه مشهور وه او پخپله په ريگودا کې هم ددوي نوم ذکر دي او دغه ملت په خپل عضمت موجود ؤ .

دا چې آريايانوپه (بالهیکا بخدي ، بلخ) کې ښکلي مدنيت درلودلی او خپل هیواد يې [اريانا ورشه] ((د اصيلانو او ښاغلو هیواد)) باله چې ددي لوي مدنيت مرکز به د روڼ ، روښانه ، ښکلي په صفاتو ستايل کېده لکه بلخ بامي چې دا نوم د ((منوسمهيتا)) په کتاب [۲فصله او ۲۲شعره] دی راغلی چې مانويا منو داريایانو پلار گنل شوی او اريايان منوزي هم بولي او د[منولييار] په نامه قوانين هم لري .

له دغو تاريخي ملاحظاتو څخه موږ دي نتيجي ته رسېږو چې پښتانه آريايان لومړي په بخدي کې اوسيدل له هغه لومړني ټاټوبي څخه دوي دهغه ځاي په نامه [پخت، پکېت] دخپلي زړې ژبي سره د ۱۴۰۰ تر ۱۰۰۰ ق م پوري داباسين غاړو او دهيواد شرقي غروته ولاړل او په همدغه نامه او ژبه مشهور دي .

هيرو دوتس (دتاريخ پلار 425) پر دي ټينگار کړي دي چې دداریوش دلښکرو څخه دهغه څلويښتمه فرقه پښتانه وه نوموړي پښتانه په زړه وړتيا ستايلي دي او دوي يي ددري صفاتو خوندان بللي دي :

- ۱: پښتانه عموماً پوستينچې اغوندي .
- ۲: دا خلک ږيري په نگرېزو رنگوي .
- ۳: دوي په غشو وېشتلو کې سخت مهارت لري ، ماته او شکست ددوي په آئين کې نشته .

په هر صورت پښتانه د تاريخ په اوږدو كې په زړه وړتيا ، پاكي ، صداقت ، ميلمه پالني ، نښه ویشتلو ، خپلواكي غوښتلي ، پر خبره ولاړ ، دښواو ټينگو قوانينو درلودونكو ، په صفاتو ستايل شوي دي .

. بلاخره غربي مؤلف برنارډ ډورن د پښتنو په اړه دلومړي حل لپاره پراخ ، دقيقه او اصولي خپر نه و كړه ، نوموړي په منطقي دلايلو دا ثابته كړه چې پښتانه نه يهود ، نه بني اسرائيل ، نه ارمنيان او نه گرجيان دي .

پښتانه د هندواروپايي ولسونو دستري كورنۍ غړي بولي خو په عين وخت كې پښتانه ځان يو لرغونۍ اولس گڼي . نوموړی وايي چې افغانان دهغي ستري كورنۍ غړي دي چې جرمنيان ، هنديان سلوانيان او يونانيان ورپوري اړوند دي .

په آريايي ژبو کې د پښتو ژبې موقعيت

اريک ژبه، چې کله کله د آري او آريايي په نوم هم يادېږي، د اندو اروپايي ژبو د کورنۍ مهمه ختيځه څانګه ده. د هغه قومونو په خلکو کې رواج وه، چې ډېر پخوا د ق م درېيمې زريزې ترمنځ هغه مهال، چې د دوی قبيلې يو له بله سره نه وې جلا شوې، د مرکزي اسيا په دښتو کې سره خپاره شوي وو. دې قبایلو کوچيانی ژوند درلوده او په کېرديو کې اوسېدل، خو دوی د واحد حکومت درلودونکي وو، هم يې د قبایلو مشر او هم يې مذهبي پېشوا درلوده. دې اقوامو د يوې ژبې دوه لهجې درلودې، د لهجو اختلاف، د مهاجرت او لېږد وروسته زيات شو، خو بېلتون او جلاوالی پکې رانغی.

دواړو يوځای مېشت قومونو، چې خپلو ځانونو ته يې آري يا آريايي او خپلې ژبې ته يې آريک يا آري ويله، داسې ښکاري چې د ق م د درېيمې زريزې په نيمايي کې د همژبۍ او آريايي اتحاد سره سره دغه دواړه لهجې، چې وروسته يې په اندو آريايي او ارياني تحول وکړ، په هماغه اريايي مېشته سيمه کې غوړېدلي دي.

د اريايانو د لېږد او مهاجرت وروسته د اندو اريايي ويونکي د (ويډا) قبيله وه، چې په پای کې د هند د قارې په شمال کې مېشت شوه او اريايي څانګه لومړی د آرال بحيرې جنوب ته او له هغه ځايه د سر دريا او امو سيند سيمو ته راغله. ښايي د آمو دواړو خواوو ته به يې هم هجرت کړی وي او هلته به اوسېدلي وي. په دغه سيمه يې آريانا ويجه Airyana Vaejah نوم کېښود، چې د اريايانو د ټاټوبي او استوګنځي مانا يې درلوده. بيا يې جنوب لور ته مخه کړه او باختر ته له تېرېدو وروسته په ټول ننني افغانستان او د هغې د باندې خپاره شول.

ارياني څانګې د منځنۍ اسيا ځايي اوسېدونکي کرار کرار په خپل ځان کې راجذب او خپله ټولنه يې لا ګڼه کړې وه.

هغه سیمه، چې دوی پکې خپاره شوي وو، د منځنۍ اسیا لویدیځې برخې او ننني افغانستان و، چې د اریایانو د هېواد Aryanam dahyu او آریایي ټاټوبي په نوم یې ونوموله.

د اریک د ژبې هېڅ لیکلی سند په لاس کې نه شته، د هغې د پېژندلو لپاره د اسمي او فعلي ریښې او مهمو کلماتو د بیارغونې Reconstruction پرته بله لار نه شته، چې د ژبپوهنې، مانا پوهنې او غږ پوهنې د قواعدو له مخې لرغونې ژبې له هغې څخه راوتلي او لیکل شوي دي او لږ تر لږه یوه نښه یې راپاتې ده. د ژبپوهانو د خپرولو له مخې د اندو اروپایي (Indo-European) غږونه په اریک ژبه کې د آندو آریایي، آریاني او نورستاني ژبو د غږو پر بنسټ په لاندې توګه تثبیت کېدای شي:

د آریایانو او د هندو آریایانو له جلا والي څخه څو پېړۍ وروسته دوی له ځانه مهم اسناد لکه ګاتا (Gata) او ریګویدا (Regveda) یادګار پرېښي دي، چې د اریک د ژبې له اصلي هستې څخه یې تکامل او تحول کړی دی: داروپا او آسیا اکثر ژبي ذاتي خپلوي او اړیکې لري چې ددغو خپلویو او اړیکو شواهد د ژبو په ټولو اړخونو کې لیدل کېدای شي چې تر ټولو څرګند یې دویونو [کلمو] ترمنځ ورته والی دي په تیره بیا په هغه کلمو کې لکه لومړني عداد [۱، ۲، ۳، ۴، ترلسو]، کورنیو اړیکو [مور، پلار، خور، ورور...]، په کورني حیواناتو کې [آس، غوا، پسه...] او ځیني نورو عمومي شيانو کې لیدل کېږي.

بل ورته والی ددغو ژبو په ګرامر کې معلومیږي او د اړوندو ژبو اړیکې ښه څرګندوي، دساري په توګه په فونولوژیکي سیستم کې د کلیمې دسر [d] کې د لاتیني، یوناني، سلاوي، او سانسکرېټ ژبو په هم مانا کلمو کې ګورو.

لاتيني	يوناني	سلاوي	سانسکرت	مانا
duo	duo	duva	dva	دوه
decem	deke	deseti	dasa	لس

یوه نیمه پېړۍ دمخه دغه ډول شواهد د ژبپوهانو لاس ته ورغلل او دهغو په رڼاکې یې دنړۍ د ژبو یوه لویه کورنۍ کشف کړه او دلومړۍ ځل لپاره په 1783 میلادي کال کې سرویلیم جونز د لاتیني یوناني او سانسکرت گډه منشه اعلان کړه چې نن د [هندو اروپایي ژبو کورنۍ بلل کېږي ، دغه کورنۍ لس مهمې څانګې لري چې دهغو [هندو اروپایي] څخه یوه ډیره مشهوره ژبه یې زموږ ژبه پښتو ده.

دادي ددغي څانګې نور غړي د پښتوسره یو ځای درپېژنو ، په دي څانګه کې هغه یو شمیر یو له بل سره خپلوانې او خپلواکې ژبې شاملې دي چې دبنګال څخه بیا تر فارس خلیجه او دهند سمندر څخه بیا تر منځني اسیا تر پلنو دښتو پوري ویل کېږي .

هندو اروپایي ژبې پر دوو ډلو ویشل کېږي .

1= هندي ژبې .

2= آریاني ژبې .

آريايي ختيزي ژبي

1 - هندي ډله (آريايي ژبي)

الف - پخوانۍ دوره:

ددي ډلي په لرغوني دوره کې يوه ډيره مشهوره ، پراخه او مهمه ژبه دسانسگرت په نامه يادیده چې ډير لرغوني مذهبي متون دي او د (م ز) تر لسمي پيړۍ دمخه ويل شوي دي ځني نور کتابونه لکه (مهابهارت) او (راماين) ورسته ليکل شوي دي چې د کلاسيک سانسگرت په نامه ياديږي .

او ویدی سانسگرت هم کله چې د اټک سيند د غاړي اوسيدونکې او ستر عالم (پاښي) م ز څلورمه پيړۍ کې دسانسگرت گرامر وليکه تر هغه ورسته سربيره پر مذهب پر نورو خواوو کې هم کتابونه وليکل شول

ب - منځنۍ دوره :

دخلکو تلفظ ورو ورو له کلاسيک سانسگرت څخه تغير وموند حتي په دريمه م ز پيړۍ کې د آشوکا په ډبر ليکنو کې چې په هند او هم افغانستان کې پيدا شوي دي دبيلوبيلو گړدودنو پرمختگ څرگندونه کوي چې بيا دغو لهجو کرار کرار د ځانگړو ژبو بڼه غوره کړه چې د (پراگريټونو) په نامه بلل شوي دي .

پراگريټونه او پالي ژبه د هندي ژبو منځنۍ دوره جوړوي ، پالي ژبه دم ز لومړي پيړي دمخه په سريلانکا کې د بودايي دين د متنونو ژبه وه .

ج - اوسنۍ دوره :

په اوسنۍ دوره کې تقريبا ً ۱۵ سل لوي او وړي ژبي شته چې د فونولوژيکې او مورفولوژيکې مشخصاتو له مخي داسي ډلبندي شوي دي :

1= شمال لویدیزه ډلگۍ:

ددغي ډلگۍ چې ډيري لرغوني نښي يې ساتلي دي (دسانسگرت خخه دمخه دآريايي خخه جلاشوي دي).

اکثره يې دهند د نيمې وچې د باندي ويل کېږي او په خو بر خو ویشل کېږي .

A - دنورستان دژبو خانگه لکه : ويکنې او کېتي ۰۰۰

B - دنورستان دشاوخوا ژبو خانگي لکه : پشه يي ، تيراهي ، داملي ، کلشه يي ، گوارپتي ، کهورو (چترابي)

C - په داردي گروپ کې کشميري ، کوهستاني ، خگاني (دجتانو ژبه چې په انگلسي يې جشپي بولي او په روسي او آلماني کې يې خگان او شکان ليکې) ۰۰۰

2= لوديزه ډلگۍ:

ددي ډلگلي يومهم غړي (لهندا) دی ، دلهندا يوه مشهوره لهجه د هند کوله پښتو سره گاونډۍ ده او په افغانستان کې هم ويل کېږي ددي ډلگي نور غړي لکه : سندهي ، ملتاني ، گجراتي ، راجستاني او مرهتي دي .

3- مرکزي ډلگۍ

پنجابي ، پهاړي ، لویدیزه هندي ، ختيځه هندي ، اواوردو ددي ډلگي غړي دي .

4- ختيځه ډلگۍ :

په دي ډلگۍ کې بنگالي ، اسامي ، بيهاري ، اوريا او سينگالي ، سينهايي (د سيلون ژبه)

[[دژبو دکورنیو اوڅانگو نومونه زیاتره دجغرافیایي سیمې له مخي اینودل
کېږي.]]

دهندي ډلې دخط ډولونه:

هندي ژبي په دوه ډوله خط لیکل شوي دي .

I- (برهمني لیک) - چې له کېني نه بني ته لیکل کېږي او د هند په هره سیمه کې
جلا جلا طرز لري . دیواناگري یومشهور مروج لیک دي چې اوسنۍ هندي ژبه پري
لیکل شوي ده

II- (خروشتي) - داهندوستان په شمال او افغانستان کې استعمالیده ،اساس يي
له آرامي لیک څخه دي او له بني نه کېني ته لیکل کېږي او د برهمني تاثیر پکې
څرگند دي او اوس نه استعمالیږي خو په لرغونو آثارو کې موجود دي .

2- آرياني ډله (آريايي ژبې)

الف: لرغونې دوره

ددغي ډلي لرغوني دوره کې دوي مشهورې ژبې پيژنو او ستا او زړه پارسي *
اوستا = د زردشتي دين د مذهبي متونو ژبه ده چې ډير پخواني دي خو هغه وخت ليکل شوي دي چې د سامانيانو په زمانه کې د زردشتي دين رسمي او دولتي حيثيت پيدا کړ. د دغو متونو دوي برخي له منځه تللي يوازي يوه دريمه برخه يې لاس ته راغلي، د اوستا ډيره زړه برخه [گاتها] ده.
زړه پارسي د هغوليکنو ژبه ده چې د هخامنشي پاچاهانو په تيره بيادادريوش يادابستونه دي او په ميخي خط ليکل شوي دي.

ب: منځنۍ دوره

د آرياي ژبو منځنۍ دوره له لومړۍ ميلادي پېړۍ څخه پيلېږي .
ددغي دورې ژبې په دوو ډلگيو ویشل کېږي : [لویدیځه ډلگي او ختیځه ډلگي]

28- لویدیځې ډلگي :

A- پهلوي : د ساساني امپراتورۍ (۶۵۲-۲۲۶ م) رسمي او ديني ژبه وه چې يو شمير ديني او غير ديني متنونه يې په لاس راغلي دي .

B- منځنۍ پارسي : دا ژبه له زړې پارسي څخه راوتلې ده په ساساني دوره کې ځيني ډبرليکونه او هم د زردشتي دين ځيني متنونه په دې ژبه ليکل شوي او پيداشوي دي .

29- ختيځه ډلگۍ

A - سغدي : لرغوني سغد د سمر قند او بخارا ژبه وه او يولړ متنونه يې چې له خلور نه تراتمي ميلادي پيړي پوري ليکل شوي لاس ته راغلي دي .

B- ختني (ساکي) : دا دهغو منتونو ژبه ده چې له اتمي نه بيا تر لسمي ميلادي پيړي پوري ليکل شوي دي او د چېن په ختن کې پيراشوي دي دامتونه په براهمني ليک کښل شوي دي ، پر ژبه باندي يې د پراگريتونو تاءثير څرگند بريښي .

C- باختري : دا دهغوليکنو ژبه ده چې د بغلان د ولايت په سره کوتل د کنشکا په معبد کې پيدا شوي دي، ددغه خط يو لوي ډبر ليک په يوناني رسم الخط دي اود کابل په موزيم کې ساتل شوي و ، ډبر ليک ژبي له لوستلونه ورسته پوهانو باختري ژبه بللي ده چې ديوې ختيځي آرياني ژبي ځانگيرني پکې څرگندي دي او پښتو ته ډيره نژدي ده .

D- خوارزمي : ددي ژبي نوم په تاريخ کې راغلي دي خو له متنونو څخه يې يوازي يو څو جملې او کليمې په عربي ليکدود او اسلامي فقي په کتابونو کې پيداشوي دي او دا ژبه سغدي ته ډيره نژدي ده .

ج : اوسنۍ دوره

29- جنوب لويديځه ډلگۍ :

ددغي ډلگي تر ټولو لويه اومهمه ژبه پارسي ده چې دري لوي لهجي لري لکه : دري (افغانستان) ، فارسي (ايران) ، تاجکي (تاجکستان) اويوه لهجه بله ده چې په آذربايجان کې ويل کېږي په نامه د (تاتي) .

29- شمال لويديځه ډلگۍ :

A-بلوخي : داږبه که څه هم په هغوشيمو کې ويل کېږي چې د لرغوني اريانا جنوبي شيمه بلل کېږي خو د ژبنيو مشخصاتو لمخي په شمال لويديځي ډلگي کې گڼل کېږي ، تاريخي شواهد هم دا څرگندوي چې بلوڅان د خپل اصلي ټاټوبي شمال لويديځ څخه خپل اوسني ټاټوبي جنوب لويديځ ته کوچېدلي دي .

B-کردي : ددي ژبي ويونکې د ترکې ، عراق ، ايران او سوريې ، په څيرمه سرحدي شيمو کې ميشته دي .

ددغي ډلگي نوري ژبي لکه سمنايي ، سوندي ، خوري ، زازا او گوراني دي .

30- شمال ختيځه ډلگۍ :

A- پښتو : ددې ډلگي تر ټولو لويه او مهمه ژبه پښتو ده .

B- پاميږي : د آرياني ژبو دشمال ختيځي ډلگۍ بله څانگه د پاميږي ژبو په نامه ياديږي چې دا هغه يوشمير وړي ژبي دي چې د بدخشان په درو کې پولي په دواړو خواوو کې ويل کېږي لکه : شغني ، اشکاشمي ، واخي ، يزغلامي او منجي ، /اسي يا اويستي .

30- جنوب ختيځه ډلگۍ :

(جنوب خترزه ډلگۍ : دوي مهمي ژبي لري) :

A- /اورمړي : دوزيرستان په کاني گروم او د لوگر په ځينو کلو کې ويل کېږي

B- پراچې : دکاپيساولايت د پچغان او عچلان په درواو د پروان په شتل کې ويل کېږي

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library